

Orgels in de Regentessekerk

Geschiedenis

Vanaf de bouw in 1932 was in de Regentessekerk een orgel geplaatst dat dienst heeft gedaan tot 1980.

Evenals het kerkgebouw was het eigendom van de NPB.

Het orgel werd geleverd door de firma Koch te Apeldoorn. Koch bouwde orgels waarbij de meeste onderdelen werden betrokken van zijn familie in Duitsland, waar de 'serie mäsig' werden vervaardigd.

Hij plaatste en onderhield de door hem grotendeels geassembleerde instrumenten.

De dertiger jaren worden beschouwd als een periode waarin de orgelbouw een dieptepunt bereikte. Dit geldt voor zowel de dispositie (stemmenopbouw) van het orgel als voor de toegepaste techniek. Er werd veel gebruik gemaakt van pneumatische of electromagnetische tractuur. Eén van de voordelen van deze toendertijd moderne concepten was dat de speeltafel en orgel gescheiden van elkaar, zelfs op vrij grote afstanden konden worden opgesteld. Hoewel dit laatste in de Regentessekerk niet van toepassing was, was het Kochorgel wel gebaseerd op pneumatische systemen. Daarbij worden door middel van luchtdrukveranderingen in leren balgjes functies van het regeerwerk aangestuurd. In de loop der jaren bleek dat dergelijke constructies zeer gevoelig zijn voor veroudering onder andere doordat het leer verdroogt. Ook komen op den duur vaak lekken in het systeem.

Het originele orgel begon eind jaren 70 dan ook in verval te raken. Een algehele restauratie van het mechanische systeem zou alleen zin hebben gehad wanneer daarbij ook de dispositie zou worden gewijzigd. Wanneer ik me na 25 jaar goed herinner was de dispositie verdeeld over twee manualen en een zelfstandig pedaal, als volgt:

Hoofdwerk	Zwelwerk	Pedaal
Bourdon 16'	Quitadeen 8'	Subbas 16'
Prestant 8'	Celeste 8'	Octaafbas 8'
Gamba 8'	Nachthoorn 4'	Octaaf 4' ???
Holpijp 8'	Blokfluit 2'	
Flute harmonique 4'		
Octaaf 4'		
Trompet 8' (tongwerk)		

Het orgel had naast de gebruikelijke manueel-pedaalkoppels een octaafkoppel en enkele preselectcombinaties. Van de octaafkoppel moet nog worden vermeld dat deze in de discant was uitgebouwd met 12 tonen. Zoals uit de dispositie blijkt was er geen vulstem beschikbaar. Het zwelwerk was mede door de nauwe mensuren) een week jammerend werkje. Fraaie stemmen waren: de

prestant, de holpijp, de trompet (maar te hard), de blokfluit. De octaafbas gaf het pedaal een mooi fundament. Een restauratie met dispositiewijziging zou op een onbetaalbaar bedrag uitkomen, reden om er van af te zien, temeer daar het orgel ook dan nog van het pneumatische type zou zijn.

[In verband met de hierna te beschrijven vervanging werd het Koch-orgel tegen een geringe vergoeding aangekocht door Philip van Donselaar, die de onderdelen als klavier en enkele stemmen na aanpassing wilde gebruiken voor eigenbouw. Volgens afspraak heeft hij het orgel in januari 1984 geheel gesloopt en afgevoerd. Van de restanten van de behuizing heeft Philip op de voormalige orgelgalerij (het huidige magazijn) de stelling ten behoeve van de bazar gebouwd, net als de werkbank die nu op de verwarmingszolder staat. Het bestuur van de NPB wilde de frontpijpen, hoewel die van het minderwaardige zink – in aluminiumkleur gespoten – zijn, behouden, ondanks voorstellen tot een fraaie invulling van de nis die zou ontstaan.]

In de tweede helft van 1978 besloot de VVH de impasse te doorbreken door voor eigen rekening een nieuw orgel te laten bouwen dat voor de partners beschikbaar zou zijn. Daartoe werd een orgelcommissie in het leven geroepen, waarin wijlen de heer Koos Kramer (beroepsorganist te Apeldoorn) als extern deskundige een belangrijke rol speelde ten aanzien van het ontwerp. Aan het definitieve ontwerp was discussie en strijd vooraf gegaan omdat een deel van het VVH-bestuur en enkele leden die geen verstand van orgelliteratuur hadden, noch van vertolkings-eisen meenden met een zeer eenvoudig (één manueel en een 'aangehangen' pedaal) te kunnen volstaan.

Gemeentezangbegeleiding kon toch heel eenvoudig? "Zonde van het geld", zeiden. Deze strijd kon ontstaan omdat het VVH-bestuur genoodzaakt was voor het uitgeven van grote bedragen aan een ledenvergadering het fiat te vragen. Dankzij vurige en duidelijke pleidooien vanuit de muziekcommissie (o.a. van de heer Machielse, één der organisten) is het uiteindelijk toch gelukt een wat universeler instrument te mogen bestellen, hoewel het beschikbare budget aan de krappe kant was. Het zou uiteraard een orgel worden op basis van de mechanische sleeplade, een eeuwenoud concept dat (zeker voor kleinere orgels) onovertroffen is. Na oriëntatie en ontvangen offertes werd een opdracht verstrekt aan de firma Vierdag Orgelmakers te Enschede die een goede kwaliteit – prijsverhouding kon bieden. De aankoopprijs bedroeg ruim f 134.000,- incl. BTW.

Aan het nieuwe orgel werden o.a. de volgende eisen gesteld: volume en intonatie afstemmen op ca. halfgevolle kerk; geen statige doch eerder een frivole klank; naast geschiktheid voor gemeentezangbegeleiding goed bruikbaar voor begeleiding van solo-instrumenten en kleine ensembles/koren.

Hierdoor werd mede de keuze van plaatsing bepaald. Plaatsing op de galerij achter in de kerk zou voor de pijpopstelling gunstiger zijn (meer ruimte) maar had twee zwaarwegende nadelen: op de galerij zijn de temperatuurschommelingen erg groot, zelfs met inzet van ventilatoren. Daarnaast zou bovenstaand gebruik als begeleidingsinstrument voor solisten e.d. weinig tot zijn recht komen.

Toen begin 1980 bij de firma Vierdag de bouw gaande was deden geruchten de ronde dat er binnen deze orgelmakerij problemen ontstonden. Onenigheid

over o.a. het beleid en de overdracht van het bedrijf omdat de eigenaar zich wilde terugtrekken, resulteerde in het vertrek van enkele van Vierdags beste werkkrachten. Een faillissement dreigde. Omdat reeds aanbetalings waren gedaan was het zaak Vierdag 'aan de praat' te houden. Op het laatst lukte het de heer Vierdag een enthousiaste nieuwe medewerker aan te trekken die uiteindelijk in een strak en zuinig gareel door Vierdag opgelegd, het orgel heeft afgemaakt. Deze medewerker, de heer Groenenberg, heeft een belangrijke invloed gehad op de intonatie van het pijpwerk. Het orgel kwam in november 1980 gereed. Ondanks enkele minpunten (vleugeldeuren die niet echt dicht kunnen, ijzeren scharnieren in plaats van messing, in enkele delen van de kast was spinthout aanwezig – een doodzonde voor de echte meubelmaker en concessies aan de mechanische constructie) werd het orgel goedgekeurd. Door geregeld bezoek aan de werkplaats van Vierdag en door druk uit te oefenen was alles er al uitgeslept. De orgelcommissie was blij dat dit instrument, dat ook veel goede kanten heeft, er toch gekomen was. Het was Vierdags laatste werk voordat het faillissement in 1981 werd uitgesproken.

Het nieuwe orgel werd op 27 november in aanwezigheid van vele leden en genodigden in gebruik genomen en daarbij gedemonstreerd met een concert dat gegeven werd door de heer Koos Kramer. Op voorstel van deze adviseur had het orgel de stemming Werckmeister III gekregen.

Over de geschiedenis na de aflevering valt nog het volgende te vermelden. Na een aantal jaren begon het regeerwerk kleine problemen en onregelmatigheden te vertonen. De organisten ondervonden hinder van verschillende toetsweerstand in de manualen. Om deze objectief vast te stellen heb ik verschillende gewichtjes van lood gemaakt, zodat van iedere toets de weerstand in grammen kon worden vastgesteld. Er werd contact opgenomen met de heer Hoogendoorn van de firma BAG te Enschede die het orgel in onderhoud had sinds de aflevering. Het bleek dat de klachten ten dele waren te wijten aan enkele constructieve concessies die bij de bouw waren gedaan, maar die destijds – gezien de omstandigheden – geen aanleiding vormden het orgel af te keuren. De firma BAG kreeg de opdracht één en ander te reviseren en de toetsweerstand in te stellen op 120-125 gram. Op de reparatie kon een aanzienlijke korting worden bedongen. Bij nacontrole bleek dat enkele toetsen opnieuw moesten worden afgesteld.

Begin jaren negentig kreeg ik een boekje van de firma Klop te Garderen in handen waarin een tiental van de meest gangbare stemmingen werden beschreven. Na bestudering daarvan kreeg ik de indruk dat de Werckmeister III stemming niet de meest geschikte was maar dat een stemming die door een heer Van Biezen was bedacht beter zou voldoen. Veel voorkomende tertsen worden daarbij enigszins bevoordeeld. De organisten gingen ermee akkoord bij de volgende beurt de stemming in die Van Biezen te wijzigen. Zoals verwacht heeft het de muziek die doorgaans op dit orgel wordt gespeeld beter doen klinken. Tot het moment van deze notities hebben zich geen problemen of wijzigingen meer voorgedaan.

Maart 2004

Philip van Donselaar (overleden op 20 augustus 2004)